

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

DOI: 10.34015/2523-4552.2022.4.13

УДК: 344.13

Дуюнова Т. В.,

*доктор економічних наук (кандидат
юридичних наук), доцент, завідувачка
кафедри права та європейської
інтеграції Державного
біотехнологічного університету
ORCID: 0000-0003-4744-6301*

ЩОДО СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті представлено науковий аналіз переліку осіб (суб'єктного складу), які можуть притягуватися до кримінальної відповідальності за вчинення військових правопорушень. Визначається, що суб'єкт вчинення військового кримінального правопорушення повинен відповідати ознакам загального суб'єкта кримінального правопорушення (фізична особа, осудність, досягнення віку кримінальної відповідальності) та володіти додатковою ознакою (відноситися до кола осіб, що несуть військову службу та вказані у ст. 401 Кримінального кодексу України). У якості висновку пропонується твердження про складність розуміння кола суб'єктного складу військових правопорушень і про необхідність подальшого удосконалення чинного закону щодо означеного питання.

Ключові слова: *військові кримінальні правопорушення, суб'єкт правопорушення, військовослужбовець, військова служба, збройний конфлікт.*

Постановка проблеми. Питанню дослідження правової проблематики, пов'язаної із правовим регулюванням відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень, завжди приверталася значна увага науковців у галузі кримінального права. Особливо актуальність вказаної проблеми зросла останнім часом. Проте, зважаючи на необхідність правового дослідження у вказаному напрямку – залишається достатньо питань, що вимагають подальшої і більш глибокої наукової розвідки.

На даний момент, коли Україна, її Сили Оборони вживають титанічні зусилля для відбиття навали агресора, питання дотримання чинного законодавства і недопущення вчинення військових правопорушень має величезне значення. Україна є країною, у якій запроваджено принцип верховенства права за будь яких умов. Отже дослідження питання відповідальності за вчинення правопорушень, в тому числі військових, має високий рівень актуальності. Тим більш – це стосується осіб, які можуть притягу-

ватися до відповідальності за їх вчинення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності за вчинення військових правопорушень висвітлювалися у роботах таких вчених, як: А.А. Васильєв, П.А. Воробей, В.К. Грищук, С.Ф. Денисов, С.І. Дячук, О.О. Житний, А.Р. Мухамеджанова, М.І. Хавронюк, С.О. Харитонов, Ю.В. Шинкарьов. Але, незважаючи на увагу, що приділялася дослідженню проблематики військових кримінальних правопорушень, значна кількість питань залишилася без належного розгляду.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення особливостей суб'єктного складу військових кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про осіб, які можуть виступати у якості суб'єктів військових кримінальних правопорушень, необхідно вважати засадничими положення ст. 401 КК України «Поняття військового кримінального правопорушення». Ця стаття є ключовою і визначальною у вирішенні поставленого питання. Так, ця стаття по-перше визначає дефініцію військових кримінальних правопорушень, зазначаючи, що «Військовими кримінальними правопорушеннями визнаються передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів». По-друге, виходячи із зазначеного поняття, можна виокремити певним чином і суб'єктний склад

осіб, що можуть нести відповідальність за вчинення військового кримінального правопорушення. Виходячи із змісту цієї норми – суб'єкт військових правопорушень є спеціальним, тобто визнається таким у відповідності із ч. 2 ст. 18 КК України – «Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа». В даному випадку певними особами виступають чотири категорії осіб, а саме: 1) військовослужбовці; 2) військовозобов'язані під час проходження зборів; 3) резервісти під час проходження зборів; 4) поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях. Таким чином, як ми бачимо – законодавець органічно поєднує військові кримінальні правопорушення саме із певними категоріями осіб. При чому – окреслення кола таких осіб законодавець вважає настільки важливим – що вносить їх саме до визначення військових правопорушень, роблячи їх суб'єктний склад конститутивною ознакою поняття військових кримінальних правопорушень. Виходячи із цієї конструкції – правопорушення, які вчиняються іншими особами, які не належать до викладеного вище переліку, військовими правопорушеннями вважатися не можуть.

Розглянемо, які ж конкретно особи підпадають під коло суб'єктів військових правопорушень, що окреслені законом.

Першою групою, про яких згадує законодавець – це військовослужбовці. Слід зазначити, що військовослужбовці володіють загальними ознаками суб'єкту кримінального правопорушення (є фізичними особами, є осудними, досягли віку кримінальної відповідальності), являючи собою класичний приклад спеціального суб'єкту. Про це вірно зазначають у власній статті Васильєв А.А. та Мухамеджанова А.Р., наголошуючи на тому, що ознаки осіб-військовослужбовців, як спеціальних суб'єктів «базується на положеннях нормативно-правових актів, що забезпечують виконання своїх обов'язків представниками Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також іншими особами, визначеними законом» [1, с. 69-70]. Цікавим є також позиція вказаних авторів, які абсолютно аргументовано зазначають, що навіть такі загальні ознаки суб'єкту кримінального правопорушення, як осудність та вік, набувають особливостей при вчиненні кримінального правопорушення військовослужбовцем. Так, особа яка є неосудною, сама по собі не здатна нести військову службу. Така нездатність особи визначається спеціальною військово-лікарською комісією, діяльність якої визначається відповідним Положенням, що затверджується Наказом Міністра оборони України. Якщо військова комісія виявляє у особи ознаки

захворювань, що виключають осудність – то їх наявність автоматично унеможливорює і перебування особи у статусі військовослужбовця. При чому, якщо комісія виявила такі захворювання до початку несення служби – то особа не може проходити службу взагалі, якщо такі хвороби виявлені під час несення служби то ставиться питання про неможливість її проходження надалі.

Є особливості і щодо віку військовослужбовця як суб'єкту кримінального правопорушення. «Щодо віку особи, що може бути визнана військовослужбовцем, слід зазначити, що відповідно до чинного законодавства, на військову службу можуть бути призвані лише особи, що досягли 18-річного віку. Фактично це унеможливорює вчинення будь-якого військового кримінального правопорушення як виконавця особою, що не досягла цього віку» [1, с. 71].

Найбільш специфічною ознакою військовослужбовця як суб'єкту військового правопорушення, є перебування його на військовій службі. Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни – саме так військову службу визначає закон «Про військовий обов'язок і військову службу» [2].

Другою і третьою категоріями осіб, які здатні вважатися суб'єктами військового кримінального правопорушення є військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів.

Для визначення таких осіб законодавець передбачив чіткі де-

фініції у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» [2].

Військовозобов'язані - особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави.

Резервісти - особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний час та в особливий період.

Громадяни України можуть проходити службу у військовому резерві Збройних Сил України або інших військових формуваннях. Порядок відбору та прийняття на службу у військовому резерві, строки, умови та порядок її проходження, а також підстави та порядок звільнення із служби визначаються законодавством, відповідними положеннями про проходження громадянами України служби у військовому резерві, що затверджуються Президентом України, та іншими нормативно-правовими актами.

Видається, що особа в статусі таких осіб може вчиняти правопорушення тільки до настання умов воєнного стану чи військового конфлікту, оскільки з початком воєнних дій чи військового конфлікту військовозобов'язані чи резервісти призиваються на військову службу по мобілізації і стають, таким чином, військовослужбовцями [3, с. 84]. Законодавець в даному випадку на цьому робить опосередковано наголос, вказуючи, що військовозобов'язані та резервісти можуть притягуватися до кримінальної

відповідальності за військові правопорушення виключно під час проходження зборів – в інший час - вони не володіють ознаками спеціального суб'єкта військовослужбовця (можуть бути спеціальними суб'єктами – але іншими). Військовозобов'язані призиваються на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори. Резервісти проходять підготовку та збори відповідно до програм у порядку, встановленому положеннями про проходження громадянами України служби у військовому резерві. Про початок та закінчення зборів військовозобов'язаних та резервістів видається відповідний наказ командира військової частини. Військовозобов'язані (крім резервістів) можуть бути призвані районними (міськими) територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки один раз на три роки на навчальні збори строком до трьох місяців.

У якості проміжного висновку можна зазначити, що положення ч. 1 ст. 401 КК України «Поняття військового кримінального правопорушення» характеризується значною долею бланкетності – відсилаючи при визначенні поняття військово-службовець, військовозобов'язаний, резервіст, збори до інших нормативно-правових актів (зокрема Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Далі, необхідно констатувати, що положення ч.1 ст. 401 КК України «Поняття військового кримінального правопорушення» є нормою загальною, оскільки ч. 2 цієї ж самої статті конкретизує положення ч. 1, вказуючи, що «за відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці

Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом».

Це положення за своїм змістом викликає велику кількість запитань. Якщо ч. 1 ст. 401 КК України вказує, що військові правопорушення можуть вчиняти виключно військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти, то виходить, що ч. 2 ст. 401 КК України, завдяки переліку викладеному у неї розкриває для нас коло осіб які є військовослужбовцями. Тобто вже відбувається формування кола осіб суб'єктів не стільки шляхом відношення особи до несення військової служби, а шляхом визначення конкретного місця, де ця особа проходить службу: Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Національна гвардія України. Далі, законодавець зазначає, що може бути військовослужбовець інших військових формувань, утворених відповідно до закону України. Саме цією фразою законодавець фактично відкриває перелік осіб, які можуть вважатися військовослужбовцями – фактично необхідно належати до будь якого військового формування з головною вимогою – воно повинно бути утворене відповідно до законів України. При чому, законодавець не конкретизує – відповідно до яких саме законів. Що знов таки надає нормі високий рівень бланкетності. Але, далі, у цій

же ч. 2 ст. 401 КК України вказується: «За відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці ... Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом». Ця фраза відділена від попередньої фрази комою, що ставить питання – чи відносяться її працівники до військовослужбовців. Державна спеціальна служба транспорту є спеціалізованим військовим формуванням, що входить до системи Міністерства оборони України, призначеним для забезпечення стійкого функціонування транспорту в мирний час та в особливий період. Але при цьому - до особового складу Державної спеціальної служби транспорту входять військовослужбовці, державні службовці та працівники [4]. Така ж саме ситуація спостерігається і щодо Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України. Закон визначає, що до особового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України належать військовослужбовці, державні службовці та інші працівники [5]. Видється, що з огляду на положення відповідних законів, суб'єктами військових правопорушень можуть бути тільки військовослужбовці, що належать до особових складів вказаних служб. Таким чином, кома, що слідує за фразою «інших військових формувань, утворених відповідно до законів України», має не розділовий характер, а вказує на те, що виключно військовослужбовці зазначених Служб можуть нести відповідальність за відповідними статтями Розділу XIX КК України.

Але, у ч. 2 ст. 401 КК України вказується, що: «За відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці ... а також інші особи, визначені законом». І це положення взагалі ускладнює розуміння питання суб'єктного складу військового кримінального правопорушення. Якщо у ч. 1 цієї статті вказувалося, що військові правопорушення можуть вчиняти тільки військовослужбовці, військовозобов'язані або резервісти під час проходження зборів, ч. 2 в основному змісті пояснювала – які категорії осіб слід вважати військовослужбовцями. То вказана фраза робить перелік осіб, що можуть притягуватися до відповідальності за відповідними статтями Розділу за вчинення військових правопорушень фактично відкритим. При здійсненні розширювального тлумачення фрази «інші особи, визначені законом» - можна прийти до висновку, що ними можуть бути і не військовослужбовці, оскільки законодавець використовує саме поняття «особи». Це певним чином ускладнює розуміння як вказаної норми, так і в цілому суб'єктного складу військових правопорушень. В даному випадку можливо припустити, що така вказівка зроблена із урахуванням положень ст. 435-1 КК України «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю». Відповідальність за діяння передбачене вказаною статтею можуть нести особи, які не є військовослужбовцями, про що наголошувалося у окремих наукових роботах [6]. А саме – особи, які є загальним суб'єктом кримінального правопорушення (фізичною, осудною особою, яка досягла віку кримінальної

відповідальності). Але така особа – не є окремо передбаченою законом.

Ще однією групою осіб, які можуть нести відповідальність за вчинення військових кримінальних порушень є поліцейські поліції особливого призначення. КК зазначає, що «Поліцейські поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях, несуть відповідальність за статтями 402, 403, 414-416, 422, 427, 429, 430, 432-435 цього розділу».

Висновки. На ґрунті аналізу положень ст. 401 КК України, яка дає поняття військового кримінального правопорушення, можна зробити певні висновки:

По-перше, окреслення суб'єкту військового кримінального правопорушення має особливе значення для притягнення особи до відповідальності за правопорушення такого роду, оскільки законодавець прямо передбачає коло таких осіб при формуванні поняття військового кримінального правопорушення.

По-друге, норма, яка передбачає коло суб'єктів кримінальної відповідальності за вчинення військових правопорушень має високий рівень бланкетності у зв'язку із застосуванням понять «інші військові формування», «інші особи, визначені законом».

По-третє, окреслення кола суб'єктів військових правопорушень вважається дещо непослідовним – в одному випадку законодавець шляхом формування чіткого переліку конкретизує коло осіб, які є військовослужбовцями, а в іншому – використовує поняття з високим рівнем

невизначеності «інші військові формування», «інші особи, визначені законом».

По-четверте, факт того, що до відповідальності за вчинення правопорушення передбаченого ст. 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю» притягуються особи, які не відповідають ознакам спеціального

суб'єкта військового правопорушення порушує певним чином концепцію щодо формування суб'єктного складу правопорушень такого роду.

В будь-якому випадку, слід констатувати, що питання суб'єктів військових кримінальних правопорушень ще далеко від свого ідеального вирішення і потребує подальшої наукової розробки.

Список використаних джерел

1. Васильєв А. А, Мухамеджанова А. Р. Військовослужбовець як суб'єкт військових кримінальних правопорушень. Вісник кримінологічної асоціації України. №1(24) с. 68-75.
2. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст.385 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
3. Військові злочини: Коментар законодавства / М. І. Хавронюк, С. І. Дячук, М. І. Мельник; Відп. ред.: М. Д. Дрига, В. І. Кравченко. К.: Видавництво А.С.К., 2003. 272 с.
4. Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 30, ст.258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text>
5. Шинкарьов Ю.В. Щодо окремих питань нормативної регламентації кримінальної відповідальності за образу честі і гідності військовослужбовця. Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики: збірник матеріалів III Міжнародної конференції (м. Кропивницький, 06 жовтня 2023 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2023. С. 409-410. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/11/zbirnyk_materialiv_konferenczii%CC%88_06_10_2023-2.pdf

T. Duiunova, *doctor of economics (candidate of legal sciences), associate professor, head of the department of law and European integration of the State University of Biotechnology*

ORCID: 0000-0003-4744-6301

Concerning the subject composition of military criminal offenses

The article presents a scientific analysis of the list of persons (subjects) who may be held criminally liable for committing military offenses. The author determines that the subject of a military criminal offense must meet the characteristics of a general subject of a criminal offense (natural person, sanity, attainment of the age of criminal responsibility) and have an additional characteristic (belong to the circle of persons performing military service and specified in Article 401 of the Criminal Code of Ukraine). It is stated that liability for military criminal offenses should be incurred in case of their commission by servicemen, persons liable for military ser-

vice and reservists during training, and by police officers of the Special Police of the National Police of Ukraine who are involved in direct participation in hostilities during martial law. At the same time, there is an inconsistency in the regulatory framework for the subjects of responsibility for committing military offenses due to the use of the phrase "other persons determined by law". Based on the legislative construction and use of this phrase, its broad interpretation leads to the conclusion that the subjects of military offenses may be persons who are neither military personnel nor reservists, nor persons liable for military service participating in training, nor special police officers involved in direct participation in hostilities. The author notes a high degree of blanketness of the norms regulating the subjective composition of military criminal offenses. The author identifies a certain inconsistency between the provisions of the law defining the concept of a military criminal offense, the subjects who may be liable for their commission and the provisions of Article 435-1 of the Criminal Code of Ukraine "Insult to the honor and dignity of a serviceman, threat to a serviceman", according to which persons who have the characteristics of a general subject of a criminal offense may be held liable for committing the acts provided for therein. As a conclusion, the author suggests that it is difficult to understand the range of subjects of military offenses and that there is a need for further improvement of the current law on this issue.

Keywords: *military criminal offenses, subject of the offense, serviceman, military service, armed conflict.*